

דן עם בתיה אפולו
הרעייה שחזרה בשעת מבחן

דן עם שייקה אופיר
אין בלי אופיר, בלי קיין, בלי הגושש

באחרונה התלקח ויכוח על גוף זה. יצא הקצף על מי שאמר כי הפלמ"ח לא היה כלל צבא, אלא רק תנועת נוער. ותיקרי הפלמ"ח הגיבו על כך בחימה שפוכה. תמנהי על כך. על פעולת הפלמ"ח במלחמת העצמאות אפשר להתווכח, וזה עניין לריזון רציונלי בין חוקרים. אך חשוכה מכל תרומה צבאית היתה הישות של הפלמ"ח עצמו, החווייה הלאומית-תרבותית הגלומה בו. זאת היתה התפוצצות כוחהנעורים של דור שלם, התפוצצות גדולה ומרהיבה, שהפלמ"ח היה בית-הקיבול שלה מכל הבחינות. יתכן שהתפוצצות זו לא הולידה ספרות גדולה, שירה גדולה, מוסיקה גדולה. יתכן שיצירותיה בתחומים אלה לא עמדו במבחן הזה. אך היא הולידה נכסים אחרים — דור שעמד במשימה היסטורית חריפנית, דור שהוליד שפה חדשה, סיגנון חדש, פיומונים ולחנים וסיפורים וציובאות. מי שלועג כיום לציובאות אינו מבין את מקומו בהתפתחות התרבותית, בתרבות-הטרומית. הסיפורים של "השולחן העגול של המלך ארתור", סיפורי המערב הפרוע וגילויים דומים בעמים אחרים — כל אלה היו ציובאות. זהו מיתוס לאומי גולמי, המתעדן במרוצת הדורות ומשמש יסוד ליצירה התרבותית הגדולה.

מכל יצירותיו של דן בן-אמוץ הייתי שם את הדגש דווקא על ילקוט הכובים. יתכן שהסיפורים שאולים ממקורות שונים, יתכן שהספר הקטן הזה רק מבטא ומגבש את רוחם של רבים. אך דווקא בכך חשיבותו. זהו מרכז המיתוס של הדור, המיתוס של התרבות העברית שפרשה אז כנפיים. ההומור הוא חלק חשוב של כל תרבות. דן בן-אמוץ עזר לגבש את ההומור של התקופה. היה זה חלק חשוב של רוח-התקופה.

כיום קל לזלזל ברוח הזאת ולמתוח עליה ביקורת קטלנית. ביקורת ככלים של היום, מנקודת-הראות של היום. אך זוהי ביקורת עקרה. הביקורת הנכונה היא זו הרואה את

כשם שדן בן-אמוץ יצר את עצמו, וזרק את חומריהגלם המייובא (ישותו הקדומת) האומה העברית החדשה כולה יצרה את עצמה, תוך שימוש בחומר כזה ופסילתו החלקית. במידה מסוימת זה נכון לגבי כל אומה חדשה, הנוצרת בעיקבות תהליך של הגירה. האומה האמריקאית החדשה יצרה את עצמה, תוך שימוש בחומרים תרבותיים שהובאו מבריטניה. היא יצרה את המיתוס של המערב הפרוע, את החווייה החדשה של כובשי המרחבים, תוך הרחקת הפשע של רצח-עם. כך האוסטרלים. כך הנירילנדרים. כך הקנדים. כך האומות של אמריקה הלטינית. כך הנורים בדרום-אפריקה. האומה העברית החדשה בארץ-ישראל נאלצה לעשות זאת בצורה הרבה יותר דראמטית, הרבה יותר מהירה, כי לא היה לה זמן להתפתחות הדרגתית, איטית, לאורך מאות בשנים.

היא נולדה באיחור רב, בשלהי התקופה הקולוניאלית, בסוף תקופת ההתפשטות של הגזע הלבן, בראשית ההתעוררות האדירה של עמי העולם השלישי. לכן היתה לידתה של האומה העברית החדשה אקט סינטי יתר, צמיחה ללא שורשים עמוקים, על בסיס אידיאולוגי שיטחי. כוחהמשיכה של האתמול היהודי, של ההווה היהודי בפורה, של מועקות השואה חיבל ביצירה האוטנטית החדשה.

חיי ויצירתו של דן בן-אמוץ — שהם היינו הך — מפמלים את כל התהליך הזה של יצירה עצמית של אומה.

ערב באן על דן בן-אמוץ כמשל. מכאן על דן בן-אמוץ האיש.

בהפגנה נגד הפקעת אדמות ערבים (1965)
האיש המצפצף על המוסר הוא מוסרי

היצירה במקומה ובזמנה, כחוליה בשרשרת של יצירה קולקטיבית.

התרבות העברית, שדן בן-אמוץ שימש לה דובר ותועמלן, מתה אחרי מלחמת-העצמאות. אפשר להתווכח על הסיבות לכך. אפשר לאמר: גרמה לכך הקונת-הדם הנוראה של מלחמת-העצמאות, שעל מיזבחה הועלה דור שלם. בין 6000 הרוגי המלחמה — מקרב יישוב של 600 אלף — היו מיטב היוצרים העבריים בכל התחומים. מעטים תפסו ג'ובים בעורף ושרדו. רבים אחרים התגייסו, לחמו, נפלו.

אפשר גם לטעון כי למותה של רוח-הש"ח גרמה העליה ההמונית שבאה ארצה, וששינתה ברלינה, באופן דראסטי, את הרכב האוכלוסיה. היישוב הקטן נדרש לקלוט תוך שנים מעטות אוכלוסיה שעלתה עליו פי שניים ושלושה במספר. שום עם אינו יכול לבצע קליטה כזאת, מבלי שתרכותו תשתנה כליל.

אפשר גם לטעון כי התרבות היא לא היתה חזקה דיי צורכה, ששורשיה היו קצרים ועדינים מדי.

כך או אחרת — התרבות העברית החדשה, שהחלה להיווצר בשנות ה-30 והד-40, מתה בשנות ה-50. ערבים חדשים חדרו לארץ, סיגנון חדש, אורחות-חיים חדשים.

בניגוד לרבים אחרים, דן בן-אמוץ היה אחד המעטים שהתאימו את עצמם גם לתרבות חדשה זו, התרבות "הישראלית" שבאה במקום התרבות "הארצישראלית".

גם בשלב זה של יצירת בן-אמוץ הייתי שם את הדגש יותר על מילון השפה העברית המדוברת, שעזר לעצב ולשמר את הסלנג (שגם הוא חלק מתרבות), מאשר על יצירות אחרות. אינני רואה את עצמי מוסמך לדרון בערכם הספרותי של

בהפגנה נגד משה דיין (1969)*
חמחת לצעפים אופותיים, דמות אחרת

הרבה סופר ועוד יסופר על תולדות-חיי, על הנער העולה מפולין, הנרד בן-שמון, על ההתגייסות לחיל-הים הבריטי והצרות שהיו לו שם בייבשה, על הכריחה לפלמ"ח, על תהלימוזיגר שהפך בטעות לשעוני וזיגר הוא שעון באידיש, אך תהלימוזיגר פירושו אומר-הילים, על שעוני שהפך לבן-אמוץ. על הפעילות למען עליה ב', על סיפוריו וספריו ומאמריו ומדוריו.

מהי תרומתו של דן בן-אמוץ לתרבות הישראלית? הייתי הוסך את השאלה על פיה: **מהי התרבות הישראלית אשר דן בן-אמוץ תרם לה את תרומתו?**

בשנות ה-30, כאשר דן בן-אמוץ למד בכנ-שמון והתחיל ליצור את עצמו, נוצרו הניצנים הראשונים של תרבות עברית אותנטית חדשה. תרבות אינה רק ספרות ושירה, מוסיקה ובאלט. תרבות היא מכלול היצירה של קיבוץ אנושי — סיגנון חייו וצורת התארגנותו החברתית: שפתו ורתו, לבושו ומיטבתו, שיריו העממיים ומיטבתו הכלכלית והצבאית. כל אלה מבטאים את רוחו והווייתו. כל אלה הם יצירתו.

החל בשנות ה-30 החל נוצר כאן בראי רבר חדש, ישות חדשה ומהות חדשה. "היישוב העברי" (אף פעם לא קראו לו "היישוב היהודי") התחיל ליצור משק חדש, לבסס אירגונים צבאיים ולגבש סיגנון-חיים חדש.

תרבות-טרומית זו, מיין טרומית-תרבות, הלכה והתחזקה בשנות ה-40, והגיעה לשיא בשנה-שנתיים שקדמו למלחמת-העצמאות ובמיל-חמה עצמה. אחד הגילויים המובהקים ביותר של תרבות זו היה הפלמייה.

* בצורה חפירה בלתי-חוקית באתר ארכיאלוני ביקש דן בן-אמוץ להפיץ נגד היחס הרשמי הסלחני כלפי שור-העתיקות של דין.